

Bodičnik in sinja penuša

Balkansko-apeninski rastlini v Kamniških Alpah

✍ in 📷 Tone Wraber

Za prestani strah mi je Bog novo veselje naklonil.
Tukaj namreč zagledam na melinah za me prav
novo cvetlico, katere do tega dneva na vseh svojih
potih še nikjer nisem našel. Imé ji je D r y p i s
s p i n o s a, ki tu v obširnih grmičkih prav obilno raste.

Simon Robič, Novice 1877

Pravkar sem na knjižno polico odložil Kugyjevo prvo knjigo, ki ji je dobri Julius uvodne besede napisal leta 1924 v Trstu. A to ni bil niti nemški izvirnik niti eden od obeh slovenskih prevodov, temveč četrta izdaja v italijanščini. Prijatelju v Trstu sem želel v njegovem jeziku povedati, kako je Kugy doživel cvetenje ključavnic na Golici. Nisem si mogel kaj, da ne bi še polistal po že tolikokrat v slovenščini ali

nemščini prebranih strane in poradovedil, kako je iskalec trentarskega grintavca doživel srečanja z rastlinami in gorami v italijanščini. Mojstrski izvirnik in nič drugačen prevod! Kako naj zdaj, ob tako nedosegljivem zgledu, še sam vsaj za silo privlačno pišem o dveh rastlinah, ki sta me speljali k rastlinoslovnemu raziskovanju v Ljubljani najbližjem alpskem svetu?

Goste rušnate blazine bodičnika (Drypis spinosa) z dišečimi rožnatimi cvetovi so v času cvetenja resničen okras Dovškega plazu

Obe rastlini sta po svoji zemljepisni razširjenosti balkansko-apeninski, kjer mnogokrat rasteta tudi na večji nadmorski višini, alpski pa le v toliko, kolikor se v celotnem loku Alp pojavljata tudi v Kamniških Alpah. Prva od njiju, bodičnik, je tod znana že od leta 1759, druga, sinja penuša, pa šele od leta 1994. Zgodba njenega odkrivanja je zanimiva, v njej se prepletajo delovanje mnogih rodov botaničnih raziskovalcev in njihove objave, od katerih so nekatere že zelo redke ali tudi skoraj povsem pozabljene, bereš pa jih v latinščini, nemščini in slovenščini. Zanimiv izsek iz slovenske kulturne zgodovine!

Bodičnik

Prva od obeh, zaenkrat jo imenujmo samo bodičnik, ima pri nas že zelo dolgo, četrto tisočletja staro zgodovino. Nihče drug kot Janez Anton Scopoli (1723-1788), ki je leta 1754 postal prvi rudniški zdravnik v Idriji, se je leta 1759 povzpel na Grintovec. O njegovih botaničnih poteh ni podrobnejših zapisov, temveč le suh latinski navedek v predgovoru k drugi izdaji njegove Kranjske flore (1772), da je prehodil »med tisoč nevarnostmi za življenje nadvse težavno goro Grintovec, s sosednjima Kočno in Grebenom«. O tem botaničnem potovanju je v knjigi Stene in grebeni (1959) kar precej razmišljal Boris Režek. Med drugim je zapisal, da Scopoli ni pomislil, kako je bil prvi nedomačin, v zdaj ne več povsem sodobnem načinu izražanja »prvi turist« na Grintovcu (pripomba T. W.), saj je bil zanj pomembnejši »nabirek rastja, med katerim se je nemara skrivala kakšna nova species«. Na strani 226 prvega zvezka Kranjske flore je Scopoli zapisal, da bodičnik »biva na vznožju gore Grintovec/*Habitat ad radicem M. Grindovitz*«. Za njim ga je na Grintovcu videl Franc Ksaver Wulfen (1728-1805), na koncu 18. stoletja ob Scopoliju in Hacquetu (in delno tudi Karlu Zoisu) eden od pomembnih botanikov klasičnega obdobja botaničnih raz-

Sinja penuša (*Cardamine glauca*) s cvetovi in plodovi na Šraj pesku

iskav na Kranjskem. Poučeval je na jezuitskih šolah, v letih 1755 in 1761 v Gorici, 1762 in 1763 pa v Ljubljani. Leta 1797 nahajališče bodičnika na Grintovcu še navaja N. Th. Host, pozneje pa je bilo domala povsem pozabljeno. Tako je naneslo, da je Vinko Strgar (1928-1992), tedaj vodja Botaničnega vrta v Ljubljani, nahajališče pod Grintovcem leta 1973 opisal kot novo in ob tem imensko navedel Dovški plaz.

Vendar pa Grintovec ni edino nahajališče bodičnika v Kamniških Alpah. Zdaj jih poznamo še nekaj. Leta 1833 je ljubljanski lekarnar, doktor kemije Žiga Graf (1801-1838) bodičnik našel ob Bistrici, pri čemer iz poznejših flornih zapisov izhaja, da gre za Kamniško Bistrico oz. še danes najbolj znano in zelo lahko dostopno nahajališče na melišču vznožja Grohata pri Stranjah.

Naslednje nahajališče je odkril Simon Robič (1824-1897), dolga leta župni upravitelj na Šenturški gori in pred tem v Viševku (Olševku). Še danes ga cenijo jamarji, ki so po njem imenovali Društvo za raziskovanje jam »Simon Robič« v Domžalah in mu ob stopetdesetletnici rojstva na Gorjušah odkrili spomenik (Bole 1975: 378), nič manj pa še mikologi, botaniki, zoologi in geologi, saj je marljivo nabiral mikološko (glive, lišaji), botanično (alge, mahovi, semenke), zoološko (hrošči, polži, školjke) in paleontološko gradivo. Leta 1873 sta se s spremljevalcem, domačinom iz Štefanje gore, odpravila iz Viševka

čez Krvavec na tedaj živo planino Dolge njive, se povzpela na Greben, vrnila na planino in po Roblekovem kotu spustila v dolino Kokre. V njem je Robič našel bodičnik, še danes zelo berljiv članek o tem planinsko-biološkem izletu pa na začetku leta 1877 objavil v Novicah.

»Naš« bodičnik

Leta 1911 je bilo v enem od člankov malo znanega slovenskega botaničnega pisca L. Derganca o razširjenosti planike na Balkanskem polotoku v opombi pod črto zelo neopazno objavljeno, da je Janez Šafer (1838-1903), za botaniko vneti župnik v Zgornjih Dupljah pri Trziču, leta 1896 našel bodičnik pri Trziču. Leta 1994 sem se odpravil na iskanje tega nahajališča, pregledal okolico Trziča na desnem in levem bregu Bistrice, Šentansko dolino vse do samega (starega) prelaza, pa tudi veliki podor pod Zajmenovimi pečmi, ki me je spomnil na Rogije pod Dobračem. Morda je nastal ob istem potresu. Bodičnika nisem našel, domnevam pa, da je lahko uspeval na velikem melišču nad Brezjami pri Trziču, ki ga zaradi izkoriščanja veliko manjka.

Naslednje nahajališče bodičnika v Kamniških Alpah je šele leta 1954 objavil profesor za botaniko na ljubljanski univerzi E. Mayer, ki ga je našel v dolini Kamniške Bele, Vinko Strgar pa ga je leta 1968 odkril še precej višje, na melišču Šraj pesek pod Petkovimi njivami oziroma Korošico.

Pojavljanje bodičnika v kraškem svetu (Nanos, Čaven, Kokoš, onkraj meje v dolini Glinščice) me je spodbudilo, da sem primerjal rastlinsko združbo, v kateri uspeva bodičnik tam in pa v Kamniških Alpah. Ta je seveda v alpskem svetu drugačna od tiste na Krasu. Na tem mestu o tem ne bom govoril, vsekakor pa naj se vrnem vsaj še pod Grintovec in na Šraj pesek.

Še prej pa nekaj besed o določanju in poimenovanju bodičnika. Zanj je vedel že Linné, ga leta 1753 opisal in imenoval *Drypis spinosa*. Mnogo pozneje, leta 1892, sta Šved S. Murbeck in Avstrijec R. Wettstein opisala dve podvrsti, *D. spinosa* subsp. *linneana* in *D. spinosa* subsp. *jacquiniana*. Sistematska vrednost teh podvrst še vedno ni zanesljivo ugotovljena, saj so bili primerki z več nahajališč enkrat določeni za eno, drugič pa za drugo podvrsto. To velja tudi

za primerke s slovenskega ozemlja. V zadnjem času velja, da naj bi bile rastline iz Slovenije Jacquinov bodičnik, vendar negotovost še vedno ostaja, zaradi česar v tem članku govorim le o bodičniku, z znanstvenim vrstnim imenom *Drypis spinosa*.

Nahajališča bodičnika

Zdaj pa h klasičnemu slovenskemu nahajališču pod Grintovcem. Že Režek piše, da se je Scopoli na Grintovec povzpел od Suhadolnika. Scopoli smeri svojega vzpona sicer ne omenja, prav lahko bi namreč nanj šel tudi iz Kamniške Bistrice. Najdba bodičnika pa je dokaz za pravilnost Režkovega mnenja. Dovški plaz je obsežno melišče, ki se na južni strani izpod ostenij Kočne in Grintovca spušča (1420-1215 m) proti Suhemu dolu. Z avtom se lahko iz doline Kokre pripelješ do Suhadolnikove kmetije žalostnega spomina in še malo naprej, nakar jo peš mahneš po Dolu in se na primernem mestu skozi gozd prebiješ do melišča. Na njem je bodičnik izredno pogost, tako da ponekod kot preproga pokriva velike strnjene površine, ki v času cvetenja nudijo za slovenske Alpe in Alpe nasploh zelo nenavaden, pravzaprav kar enkrat en videz. Bodičnik na tem nahajališču uspeva v združbi mlahave bilnice (*Festucetum laxae*), imenovane po v slovenskih Alpah endemični mlahavi bilnici (*Festuca laxa*).

Drugo nahajališče, ki me je po branju Strgarjevega članka posebej zanimalo, je Šraj pesek. Iz doline Kamniške Bele sem se do tega melišča, zaradi velikosti vidnega tudi iz Ljubljanske kotline, povzpел precej na divje, na nekem mestu po prepadni hudourniški grapi, ki so jo, morda lovci, zavarovali z nekaj ne več ravno dobro uporabnimi klini. Ko sem šel po njej drugič, je bil prehod zaradi mokrega skalovja prav neroden. Više te neugledna steza, na višini okrog 1300 metrov in spet v gozdu, pripelje do Velba, naravnega, z drevjem (bukvijo, smreko, macesnom, jerebiko, alpskim negnom, mokovcem) poraslega mogočnega skalnega oboka, ki se mi je od zahodne strani zazdel kot vrh geološke gube. Potem kmalu dosežeš melišče in lahko opazuješ še eno, od tistega na Grintovcu po številu primerkov sicer skromnejše pojavljanje bodičnika v Alpah.

Sinja penuša

Ob drugih za melišča v zgornjem gorskem (montanskem) pasu značilnih rastlinah naših apnenčastih Alp mi je oko, bilo je to 16. 8. 1994, obstalo na rastlinici, ki ni več cvetela, a sem jo že zaradi plodov (luskov) in značilnih sinjezelenih deljenih listov takoj prepoznal kot sinjo penušo (*Cardamine glauca*). Spomnil sem se na številna srečanja z njo v balkanskih gorah, od Olimpa v Grčiji do Kučkega koma v Črni gori. Ker sem jo želel videti in fotografirati tudi cvetočo, sem 7. 7. 1995 spet prišel in jo našel v polnem cvetenju. Šlo je za edino nahajališče te balkansko-južnoapeninske rastline v vseh Alpah. Po popisovanju sem odšel do zelo gladke zahodne stene Vežice in po vzhodnem robu melišča na lepi polici naletel na lovsko stezo, ki me je v neštetih kljukah varno pripeljala na pot s Presedlaja in mimo spodnjih melišč z bodičnikom, katerih floristično sestavo sem popisal že precej prej (1969), k avtomobilu

ob izhodu iz Bele. Če bi tedaj v Bistrici srečal kakšnega lovca, bi ga od navdušenja nad udobnim spustom takoj povabil na pivo. Žal ga nisem ugledal, vrček s pivom pa sem tam, v Domu v Kamniški Bistrici, vseeno izpraznil. Saj sem moral »na varnem« še o čem razmisliti, na primer o pojavljanju nekaterih balkanskih rastlin na skrajni severni meji njihove razširjenosti.

Res je zanimivo, da nekaj balkansko razširjenih rastlin v slovenskem alpskem svetu raste samo v Kamniških Alpah. Takšna sta v tem članku prikazana bodičnik in sinja penuša, a tudi Grisebachova krčnica (*Hypericum richeri* subsp. *grisebachii*) med planinama Dol in Konjščica, kjer jo je vsekakor še pred letom 1907 našel R. Justin, pa še, kot je leta 1954 sporočil E. Mayer, na južnem pobočju Rzenika, na kranjski in štajerski strani Presedlaja in še naprej proti Korošici ter na Storžiču, vedno v ruševju. Ker so te rastline razširjene predvsem na Balkanskem polotoku, njihova

Vežica nad Šraj peskom

■ Vladimir Habjan

današnja nahajališča v Kamniških Alpah pa so bila med ledeno dobo pokrita z ledom, so se lahko sem priselile šele v toplejšem obdobju po koncu ledene dobe. Ena sama lastovka še ne prinese pomladi in tako bi lahko tudi Scopolijevo nahajališče bodičnika pod Grintovcem rastlinskim geografom, vsaj tistim, ki ga niso videli na lastne oči, sprva vzbujalo nejezero. Pozneje odkrita nahajališča bodičnika, prva in nadaljnje najdbe krčnice ter seveda odkritje sinje penuše pa že razločno dokazujejo rastlinske selitve z Balkana v Kamniške Alpe. Grisebachova krčnica je pogosta v ruševju in na nekaterih traviških na Snežniku, območju, ki si ga lahko predstavljamo kot vmesno postajo teh selitev. Na Snežniku ni omembe vrednih melišč, zaradi česar tam ni bodičnika in penuše, je pa bila v istem letu kot penuša na Šraj pesku na njem odkrita dinarska smiljka (*Cerastium dinaricum*), dotlej znana iz Dinaridov od Albanije do južnega Velebita. Prav na Snežniku je bilo konec minulega stoletja odkritih nekaj poprej tam neznanih balkanskih in tudi alpskih rastlin, kar potrjuje sicer že dolgo znani rastlinskozemljepisni prehodni položaj te gore. Kaj pa balkanske vrste v Julijskih Alpah? Tudi takšnih je nekaj, npr. kranjska trinitija (*Trinia glauca* subsp. *carniolica*) na Komni, julijski glavinec (*Centaurea haynaldii* subsp. *julica*) v južnih skupinah Julijcev in bratinski košutnik (*Gentiana lutea* subsp. *symp-hyandra*). Prva in tretja vrsta sta pogosti tudi na Snežniku.

Edina nahajališča v Alpah

Zgodbe o balkanskih rastlinah v Kamniških Alpah pa še ni konec. Mlajši kolega, zdaj profesor za botaniko na mariborski univerzi dr. Mitja Kaligarič mi je povedal, da je za sinjezeleno penušo določil primerke, ki jih je na hudourniškem grušču pod slapom Rinke na študentski ekskurziji leta 2005 nabrala diplomirana biologinja Rezka Ciringer. Najdba je res prijetno presenečenje, saj »utrjuje« vednost o tej penuši v Kamniških Alpah, obenem pa potrjuje spoznanje, da so na večjem območju ob sicer prisotnih enakih rastiščih edina nahajališča vendarle zelo redka. Podoben primer poznamo iz Julijskih Alp, kjer je od prve najdbe leta 1836 veljalo, da plazeča sretena,

letos upodobljena na znamki z Mangartom, v slovenskih Alpah raste samo na tej gori, dokler ni bilo leta 1999 odkrito še nahajališče na Kanjavcu.

Število nahajališč pa se z naraščajočo vednostjo ne le večja, ampak tudi manjša. Kako je s tem pri omenjenih balkanskih rastlinah v Kamniških Alpah? Krčnica raste v ruševju in ni ogrožena, isto velja tudi za obe prebivalki melišč, z eno samo izjemo lahko dostopnega nahajališča pri Stranjah, kjer je pridobivanje kalcita že močno zmanjšalo melišče, na katerem uspeva bodičnik. Melišče, ki je glede na nekdanji obseg površinsko že močno prizadeto, je zaradi znanstvene, učne in okoljevarstvene dragocenosti bodičnika vsekakor treba obvarovati. Ne kaže tudi pozabiti na dejstvo, da so nahajališča vseh treh rastlin v Kamniških Alpah edina v vseh Alpah!

Literatura:

- Bole, J., 1975: Ob odkritju spomenika Simonu Robiču na Gorjuši pri Domžalah. *Proteus* 37 (1974-1975): 378.
- Graf, S., 1833: Nähere Bezeichnung der Fundorte mehrerer seltener Gewächse aus der Flora von Krain. *Flora* 16(1): 289-293.
- Host, N. Th., 1797: Synopsis Plantarum in Austria provincisque adiacentibus sponte crescentium. Vindobonae, sumptibus Christ. Frieder. Wappler.
- Režek, B., 1959: Stene in grebeni. Planinska založba Slovenije, Ljubljana.
- Robič, S., 1877: Spomini na planine. Novice, gospodarske, obrtniške in narodne 35: 24. 1. (str. 28-29), 31. 1. (35-36), 7. 2. (43), 14. 2. (51-52).
- Scopoli, I. A., 1772: *Flora Carniolica* I, ed. secunda.
- Strgar, V., 1973: Bodičnik v Kamniških Alpah. *Proteus* 35 (1972-1973): 393-396.

Opomba

Prav bi bilo, če bi tega in še druge izbrane članke iz zgodnjega obdobja slovenskega gorniškega pisanja ponatisnili v cvetniku tega pisanja. Podatke o njem je v času prisilnega gorniškega mirovanja v članku Planinski paberki iz Bleiweisovih novic (Planinski vestnik 43: 115-121, 1943) zbral naš razgledani planinski pisec Josip Wester. ●